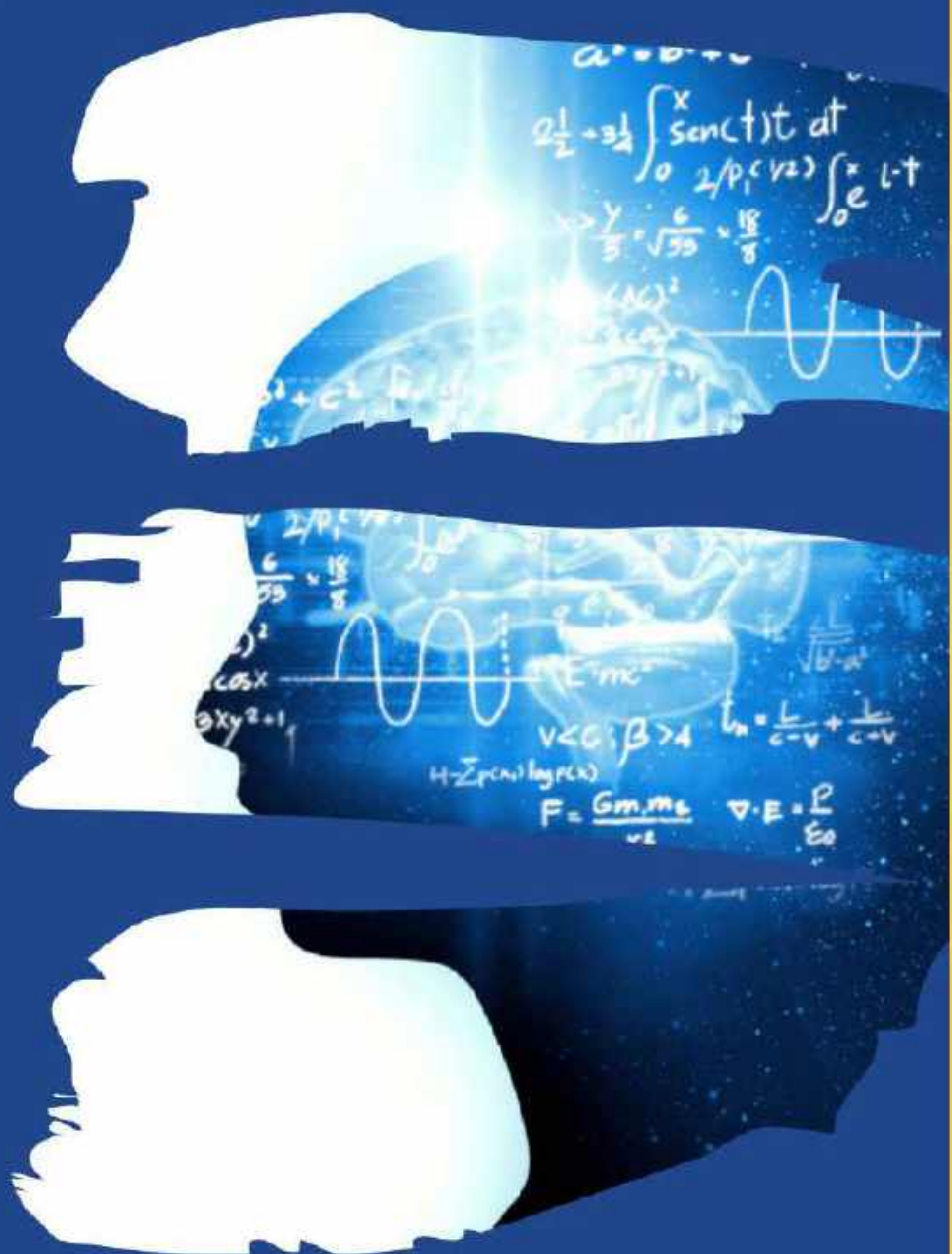




Наукові перспективи
Видавнича група



ВІСНИК науки та
освіти
ISSN 2786-6165 (online)



Bulletin of Science and Education

№ 5(47) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»
Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 5(47) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»
Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 5(47) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

Ідентифікатор медіа R40-05847

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47))

«Вісник науки та освіти»: журнал. 2026. № 5(47) 2026. С. 6300

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 01.06.2026, № 1/6-26)



*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та
археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та
педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)*

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів гуманітарних наук та мистецтва

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходить застосування тематика наукового журналу



Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar



Головний редактор: Котельницький Назар Анатолійович – член-кореспондент Української Академії Наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій, ЗВО Університет трансформації майбутнього (Україна)

Редакційна колегія:

- ✓ **Азарова Лариса Євстахіївна** - докт.філол.наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (Україна)
- ✓ **Берест Ігор Романович** - доктор історичних наук, професор кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)
- ✓ **Беррі, Стівен** доктор історичних наук, професор, професор епохи Громадянської війни Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії (США)
- ✓ **Вукілова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Україна)
- ✓ **Гурко Олена Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)
- ✓ **Заур Алієв** доктор філософії з історії науки, доктор філософії з політичних наук, доцент, доцент Інституту філософії та соціології НАНА, Азербайджан (Азербайджан)
- ✓ **Р. Ахмад Закі Ель Ісламі**, доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агенга Тіртаєса, (Індонезія)

- ✓ **Робак Ігор Юрійович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Україна)
- ✓ **Рубан Микола Юрійович** - доктор філософії з історії та археології, член правління Луганського обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка, голова правління громадської організації "Фонд відновлення залізничної спадщини України" (Україна)
- ✓ **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- ✓ **Синявська Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна)
- ✓ **Січкаренко Галина Геннадіївна** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Україна)
- ✓ **Скляр Ірина Олександрівна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант (Україна)
- ✓ **Супрун Володимир Миколайович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Україна)
- ✓ **Хитровська Юлія Валентинівна** - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)
- ✓ **Юган Наталія Леонідівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства, східної філології і перекладу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, практичний психолог у закладах освіти, член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Української асоціації когнітивної лінгвістики та поетики, Міжнародної федерації арт-терапії та самореалізації особистості (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.



- Куций І.П.** 6008
*МІФ «ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ
МЕМОРІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ*
- Лук'яненко О.В., Коліванова Т.В.** 6027
*ТІЛЕСНІСТЬ СТРАХУ У ГРАФІЦІ ТЕТЯНИ ДОМНЕНКО В
КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВА ВІЙНИ*
- Михальчук Р.Ю., Семенович О.С.** 6042
*«РУХ НЕПРИЄДНАННЯ» ЯК ГЕОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ
ЮГОСЛАВІЇ, КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ
АМЕРИКИ*
- Міщанин В.В., Діброва В.В.** 6054
*МІЛІТАРИЗАЦІЯ ТА ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ШКОЛАХ
ЗАКАРПАТТЯ В УМОВАХ РАДЯНІЗАЦІЇ (1945–1950 pp.).*
- Овчарук М.О.** 6071
*ЕМПІРИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК
ВАЖЛИВЕ ПІДРУНТЯ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНОГЕНЕЗИ
ЛЕОНІДА ЗАЛІЗНЯКА*
- Орловський Р.В.** 6081
*РЕСТИТУЦІЯ БЕЗ САКРАЛІЗАЦІЇ: ДОЛЯ КОНФІСКОВАНОГО
ТА ПОШКОДЖЕНОГО МАЙНА РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН В
УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ*
- Орловський Р.В., Остащук І.Б.** 6097
*АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН
У ПРОТЕСТАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ (2022–2026)*
- Пшемицька Є.О., Чернишевич О.В., Шанюк О.** 6111
*МИСТЕЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОПАГАНДИ НА ОКУПО-
ВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ*
- Романова О.М., Пилипенко В.В.** 6127
*ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА ВІД
АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ: ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ,
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАВОРОЗУМІННЯ*



УДК 94(477) «1941/1945»:930.2:32

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)-6008-6026](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47)-6008-6026)

Куций Іван Петрович доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>.

МІФ «ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ МЕМОРІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті здійснено історіографічний аналіз генези українських наукових уявлень про політику пам'яті України стосовно німецько-радянської війни 1941–1945 років. У центрі уваги знаходяться рефлексії вчених стосовно радянського міфу про «Велику Вітчизняну війну». У статті розглянуто ключові праці українських дослідників, що аналізують політизацію та інструменталізацію пам'яті про війну. Актуальність теми визначається високою динамікою пам'ятевих студій в українській соціогуманітаристиці й відповідною потребою класифікувати наявний корпус науково-дослідницьких текстів.

Стаття систематизує основні напрями українських досліджень політики пам'яті про німецько-радянську війну, підкреслюючи її конфліктогенний потенціал та значення для формування національної ідентичності. Проаналізовані у статті автори в більшості сходяться на думці, що подолання «війни міфів» можливе лише через багатовимірне й раціональне осмислення минулого, яке враховує різні досвіди та пам'яттєві традиції. Відзначено певну одноманістність в переліку досліджуваних аспектів. Спостережено, що більшість авторів зосереджуються на повторюваних тезах: пам'ять про війну як інструмент політичної легітимізації, тяглість радянської міфу «Великої Вітчизняної», відсутність єдиного наративу німецько-радянської війни, конфліктний потенціал конкуруючих образів війни, використання Росією цього образу як інструменту неоімперського впливу. У якості суб'єктів меморіальної політики проаналізовані насамперед вищі органи державної влади, набагато меншою мірою – органи місцевого самоврядування. Внесок політичних партій, суспільних рухів, ветеранських товариств, громадські організації, церковні конфесії, приватні активісти, історико-реконструкторський рух, мистецьких кіл досліджено ще дуже фрагментарно. Так само нерівномірно ця політика досліджується у регіональному та локальному вимірах.

Ключові слова: німецько-радянська війна, «Велика Вітчизняна війна», міф, політика пам'яті, меморіальні практики, комеморація, історіографія, наратив.

Ivan Kutsyi Doctor of Historical sciences, professor of History of Ukraine, Archeology and Special Branch of Historical Science Department of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, <https://orcid.org/0000-0002-3556-1962>

THE MYTH OF THE "GREAT PATRIOTIC WAR" IN UKRAINIAN POLITICS OF MEMORY: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

Abstract. The article provides a historiographical analysis of the genesis of Ukrainian scholarly perspectives on Ukraine's memory policy regarding the German-Soviet War of 1941–1945. The focus centers on scholars' reflections regarding the Soviet myth of the "Great Patriotic War." The paper examines the key works of Ukrainian researchers who analyze the politicization and instrumentalization of war memory. The relevance of the topic is determined by the high dynamics of memory studies in Ukrainian humanities and social sciences, and the corresponding need to classify the existing body of research texts.

The article systematizes the main directions of Ukrainian research on the memory politics of the German-Soviet War, highlighting its conflict-generating potential and its significance for the formation of national identity. The authors analyzed in the article mostly agree that overcoming the "war of myths" is possible only through a multidimensional and rational comprehension of the past, which takes into account various experiences and memory traditions. A certain uniformity in the list of investigated aspects is noted. It is observed that most authors focus on recurring theses: the memory of the war as an instrument of political legitimization, the continuity of the Soviet myth of the "Great Patriotic War," the lack of a unified narrative of the German-Soviet War, the conflict potential of competing images of the war, and Russia's use of this image as a tool of neo-imperial influence. The highest bodies of state power are analyzed primarily as the subjects of memorial policy, while local self-government bodies are examined to a much lesser extent. The contribution of political parties, social movements, veteran associations, non-governmental organizations, church denominations, private activists, the historical reenactment movement, and artistic circles has been studied only fragmentarily. Similarly, this policy is unevenly researched in regional and local dimensions.

Keywords: German-Soviet War, "Great Patriotic War," myth, memory politics, memorial practices, commemoration, historiography, narrative.



Постановка проблеми. У суспільно-політичних реаліях сучасної України помітне місце посідають дискусії із сфери історичної пам'яті. Вони активно проводяться не лише в інформаційному полі чи політичних колах, але і в науковому середовищі. В останні десятиліття дослідження пам'яті стали одним із найбільш популярних напрямів сучасної української соціогуманітаристики. Ми бачимо навіть певну наукову «моду» на цей дослідницький напрям серед вчених-гуманітаріїв. Ці дослідження мають міждисциплінарний характер: в них активно беруть участь соціологи, політологи, літературознавці, філософи, правознавці тощо. Проте найпомітнішу участь у таких студіях приймають історики, зокрема історіографи. В останні роки в українському науково-бібліографічному доробку сформувався великий пласт науково-дослідницький корпус текстів із сфери студій над пам'яттю. Він містить ґрунтовні монографічні студії, матеріали спеціалізованих конференцій, тематичні наукові збірники, у статті у фахових виданнях, захищені дисертації, рецензії, наукову есеїстику, електронні публікації, дискусії та форуми у соцмережах тощо. Водночас ці ж питання активно дискутуються і в позанаукових сферах: журналістиці, блогосфері, публіцистиці, публічних дискусіях тощо. Тому чітку межу між цими двома сферами провести складно, адже і в науці, і в інформаційному просторі обговорюють не лише спільні проблеми – часто дискусантами виступають одні і ті ж самі особистості. В переліку «пам'яттєвих» тематичних напрямів чи не найбільший інтерес та дискусійний резонанс викликають саме процеси меморіалізації німецько-радянської війни 1941–1945 рр. (як частини Другої світової війни), яка за інерцією із радянської епохи в значній частині українського суспільства ще й по сьогодні іменується «Великою Вітчизняною війною». Враховуючи актуальність, вагомість доробку та суспільну актуальність даної теми, наявний науково-дослідницький доробок потребує систематизації та аналітичної оцінки. Це і спонукало нас звернутися до окресленої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Меморіальні студії загалом – це в Україні доволі молодий дослідницький напрям соціогуманітарної науки. Тому на поточний момент ще не сформувалася традиція його історіографічного аналізу. Це твердження особливо характерне для такого аспекту цього напрямку як меморіальна політика стосовно німецько-радянської війни. На сьогодні маємо спроби поглибленого історіографічного аналізу теми у значно ширшій постановці – історіографічний аналіз меморіальної політики стосовно воєн загалом [10]. Також проаналізовані нами автори часто робили побіжні (переважно вибірково-фрагментарні) історіографічні огляди праць своїх попередників. Проте цілісно на історіографічному рівні дана тематика залишалася ще не опрацьованою.



Основна мета статті – здійснити комплексний історіографічний аналіз теми української меморіальної політики стосовно німецько-радянської війни. Формат статті спонукає робити певну історіографічну вибірку й залучати до аналізу насамперед ті публікації, де ця тема аналізується цілісно. В українських пам'ятевих студіях окремі аспекти меморіальних практик щодо німецько-радянської війни (особливо стосовно націоналістичного підпілля, депортацій та Голокосту) обговорюються дуже активно. Тому такі аспекти доцільно аналізувати в рамках окремих історіографічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. В числі перших, хто порушив пам'ятеву проблематику стосовно німецько-радянської війни на академічному рівні, був львівський дослідник Олександр Зайцев. У статті «Війна мітів про війну в сучасній Україні» (2010) він констатує, що в Україні стосовно воєнної тематики «змагаються два міти: радянський міт „Великої Вітчизняної війни” й український національний міт „боротьби за волю та незалежність” на чолі з ОУН-УПА. Пам'ять про війну є лише одним із полів битви двох історичних мітологій: української національно-державницької в консервативній, ліберальній та інтегрально-націоналістичній версіях – і проросійської з відмінами радянською, слов'янсько-православною й євразійською, що часом утворюють між собою дивовижні комбінації, коли, приміром, комуністи стають завзятими апологетами канонічного православ'я» [Зайцев, 2010: 16]. Подавши схематичний ретроспективний зріз генези обидвох «мітів», Олександр Зайцев спробував персоніфікувати власні рефлексії: свій аналіз він побудував на компаративному зіставленні позицій двох знакових постатей істориків-політиків – Дмитра Табачника та Володимира Вятровича, які на той час (2010 рік) були найвиразнішою персоніфікацією цих «мітів». Історик зауважив що різні політичні еліти України змушені були «давати собі раду» через один рецепт (із різними варіаціями): поєднання радянського та національного міфів війни з поступовим перенаголошуванням на користь національного міфу. Недоліком формування історичної пам'яті щодо війни Віктора Ющенка автор статті вважає не недостатній радикалізм (як писало про це немало критиків), а те, що цей президент не подолав рамок історичної міфології й намагався поєднати засадничо несумісні міфи. Вихід історик вбачає лише у «принциповій демітологізації, десакралізації та раціоналізації історії війни» [7, с. 17]. Підсумовуючи питання конфліктного потенціалу воєнної тематики, Олександр Зайцев стверджує: «Чи можна примирити тих українців, котрі святкують 9 травня, із тими, котрі відзначають 30 червня та 14 жовтня? Можна і треба, але для цього необхідно остаточно подолати традицію чорно-білого бачення світу, яке передбачає мало не обожнювання



тих, кого вважають героями, і беззастережне засудження їхніх супротивників». Свій «рецепт» історик завершив думкою, що «війну міфів» можна подолати «через багатовимірне представлення спірних подій та явищ, без замовчувань і прикрашань, поспішної героїзації одних і демонізації інших. Лише тверезий, раціональний погляд на минуле допоможе примирити українців з українцями» [7, с. 17].

Стаття Ярослава Потапенка «Політизація історичної пам'яті про Другу світову війну» (2011) аналізує, як український вимір війни був міфологізований і використаний у політичних цілях, а також як сучасна Україна поступово звільняється від радянсько-імперських наративів. Українська пам'ять про війну довгий час формувалася під впливом радянських імперських матриць. Історик відзначає, що в радянський час образ «Великої Вітчизняної» став ключовим для формування радянської ідентичності й патріотизму. «Війна, – читаємо у Ярослава Потапенка, – асоціювалася насамперед з Перемогою, оскільки навіть згадувати про трагічне фіаско початкового етапу категорично заборонялося. Перемога мислилася фундаментальним гіперсимволом, покликаним інтегрувати „нову історичну спільність“, цілковито в дуалістично-міфологічному сенсі трактувалася як триумф Абсолютного Добра над Абсолютним Злом – триумф, що мав безсумнівно гарантувати остаточну месіансько-есхатологічну перемогу Добра над залишками Зла (світовим капіталізмом)» [14, с. 114]. В українських соціокультурних реаліях автор вбачає конкуренцію декількох концептуальних підходів щодо українського виміру війни. Серед них він, вслід за Олександром Зайцевим, виділяє два магістральні дискурси-антагоністи: «націоналістичний (антиколоніальний) дискурс генерує, структурує й репродукує образи минулого як дзеркальні антитези до образів дискурсу російсько-радянського (колоніального)» [14, с. 115–116]. Автор звернув увагу, що ці два антагоністичні підходи поєднує «тоталітарно-одновимірний характер». На думку Ярослава Потапенка, на політику пам'яті про німецько-радянську війну переважаючий вплив мають чинники суб'єктивного характеру. У цій ситуації він вбачає «ірраціонального фундаменталізму» в українській політиці. Дослідник вважає, що і в «радянській» і в «національно-свідомій» інтерпретації «ритуалізований, „дистильований“ очищений від „незручних моментів“, міф війни покликаний актуалізувати й пропагувати перманенту готовність громадян мобілізуватися за першим покликом влади на захист сакралізованих вартостей, сприймаючи цей поклик як власну внутрішню потребу» [14, с. 116]. В Україні Ярослав Потапенко спостерігає своєрідну «битву міфів»: «на зміну радянським міфам приходять міфи націоналістичного гатунку, що механічно замінюють „героїку Радянської Армії”



„героїкою ОУН і УПА” не меншою мірою заполітизованою» [14, с. 117]. Вихід із ситуації «замкнутого кола» (чи «дурної безконечності») історик вбачає лише у виробленні чіткої концепції формування національної ідентичності. Резюмуючи порушену проблематику, Ярослав Потапенко ставить цілий ряд історіософських питань, на які власне і по сьогодні в українському суспільстві не існує відповідей. Ці питання є радше риторичними, а для пам'ятевої сфери – можна вважати «вічними», на які навряд чи українське суспільство та інтелектуальні еліти знайдуть загальноприйнятні відповіді.

У статті харківсько-віденської дослідниці Тетяни Журженко «“Чужа війна чи “спільна Перемога”? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні» (2011) аналізується, як пам'ять про німецько-радянську війну використовувалася в політичних та культурних практиках двох сусідніх (на той момент – ще не воюючих) країн – а саме на прикордонні Харківської та Белгородської областей. Тетяна Журженко аналізує такий феномен, як «націоналізація пам'яті» про війну, який пов'язаний із реінтерпретацією радянського наративу «Великої вітчизняної війни», переоцінкою її подій та символічного наповнення. Вона наголошує, що націоналізація не завжди означає «десовєтизація» пам'яті. Вона фіксує прагматичні дії місцевих еліт, які поступово й непомітно усувають архаїчну радянську символіку, а інколи поєднуючи радянські меморіальну символіку із національною чи релігійною атрибутикою. Артикулювання ідеологеми «спільної Перемоги» дослідниця трактує як «важливий символічний ресурс, затребуваний різними політичними акторами як на регіональному, так і на національному рівні; в україно-російських відносинах вона використовується для легітимації проєктів пострадянської інтеграції та “стратегічного партнерства” двох країн» [8, с. 101]. Інтерпретаційні дискусії стосовно німецько-радянської війни Тетяна Журженко інтерпретує як «постколоніальні пошуки національної ідентичності» й «геополітичний виборі між Росією і Заходом». При цьому вона акцентує увагу на конфліктогенному потенціалі пам'яті про німецько-радянську війну [8, с. 102]. Дослідниця констатує той факт, що Росія застосовує символічний капітал ідеологеми «перемоги над нацизмом» для делегітимації прозахідних політичних еліт на пострадянському просторі й утвердження свого впливу.

Аналізуючи відсутність ідеологічного консенсусу в оцінках німецько-радянської війни, авторка вважає УПА найважливішим символом «анти-радянського» та «антиросійського» варіантів української ідентичності; тому ця тематика «поляризує суспільство на два непримиренних табори» [8, с. 117].



Тетяна Журженко ілюструє, як з кінця 1980-х років в Україні та Росії формуються різні «культури пам'яті» про німецько-радянську війну. Авторка досліджує Харківську область (Україна) та Белгородську область (Росія), які мають спільну історію, але різні політичні наративи. Вона констатує елемент політичної інструменталізації: пам'ять про війну використовується для легітимації сучасних політичних режимів, а також для конструювання національної ідентичності. Дослідниця фокусує увагу на компаративному співставленні й виділенні концептуальних відмінностей в процесах інструменталізації пам'яті про війну в обидвох країнах. Так, у Росії домінує дискурс «спільної перемоги радянського народу», тоді як в Україні зростає тенденція до переосмислення війни як «чужої» або як частини складнішої історії, що включає окупацію, репресії та неоднозначні ролі різних груп. Вона резюмує, що для України пам'ять про німецько-радянську війну стала полем боротьби між різними політичними силами та регіональними ідентичностями. При цьому вона звернула увагу, що для прикордоння навіть сусідні регіони з подібним історичним досвідом як результат інструменталізації пам'яті можуть мати істотно різні інтерпретації минулого. Підкреслимо, що дослідження Тетяни Журженко було виконане ще задовго до початку російсько-української війни (2011 рік), проте сучасна російська агресія підтверджує, наскільки актуальну проблему порушила у свій час авторка.

Київський дослідник Владислав Гриневич у статті «Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації» (2011) намагався з'ясувати, як Українська держава використовує пам'ять про німецько-радянську війну для формування національної ідентичності та консолідації суспільства. «Різноманіття ролей, – зазначає Владислав Гриневич, – робить сьогодні Україні мікроскопом зіткнення колективних пам'ятей війни та її спадщини, а також стратегічним простором для боротьби за ідентичність» [2, с. 114]. Він констатував тривале домінування радянських наративів в Україні, які після проголошення незалежності почали активно переосмислюватись. Адаптовуючи класифікаційну схему Миколи Рябчука до воєнної тематики, Владислав Гриневич виділяє дві основні конкуруючі моделі історичної пам'яті про німецько-радянську війну: українсько-самостійницьку та пострадянсько-малоросійську. У статті дослідник намагався простежити історичну генезу цих двох моделей пам'яті. В епоху президентства Леоніда Кучми історик вбачає процес «українізації старого міфу війни шляхом героїзації звиятиг і жертвовності українців у складі Червоної армії» [2, с. 118]. В результаті – «культ перемоги не лише не було скасовано, але він набув легітимної підтримки». Зміну парадигми пам'яті про війну Владислав Гриневич вбачає в періоді



президентства Віктора Ющенка. Проте і на цьому етапі пам'ять про війну він розцінює як «гібридну».

Владислав Гриневич не оминув увагою і регіональні відмінності у цій сфері. У різних регіонах України пам'ять про війну має різні акценти: на сході сильніші радянські традиції, на заході – національно-визвольні. Дослідник акцентував увагу, що російська пропаганда активно використовує міф «Великої Вітчизняної війни» у своїх цілях. Звідси він стверджує необхідність Україні виробити власний, незалежний від радянських схем, наратив даної тематики. Автор наголошує на необхідності поєднати різні пам'ятєві традиції, щоб уникнути розколу та створити спільний простір пам'яті. Владислав Гриневич пропонує створювати наратив, який визнає багатогранність досвіду українців у Другій світовій війні. Такий підхід, на його думку, може стати основою для суспільної консолідації та зміцнення національної ідентичності. Стаття завершується авторськими рефлексіями з приводу, якою повинна бути стратегія України стосовно пам'яті про німецько-радянську війну. Владислав Гриневич для України пропонує синтез східно- та західноєвропейських моделей пам'яті про війну: від першої запозичити бінарне засудження сталінського та гітлерівського тоталітаризмів; від другої – засади гуманізму, покаяння, пошуку взаємного порозуміння, відання шани усім загиблим та засудження героїзації війни як такої [2, с. 125]. Дослідження Владислава Гриневича в аналізованому нами текстовому масиві вирізняє зміщення акцентів із теоретико-методологічних аспектів проблеми у бік емпіризму.

Цінними і по сьогодні залишаються аналітичні міркування Андрія Портнова, що поміщені в історичному есеї «Українські образи Другої світової війни» (2013). В своєму аналізі стану історичної пам'яті історик значною мірою опирається на соціологічні джерела. Серед наведених даних привертає увагу результат опитування, згідно із яким у 2011 році в Україні було більше прихильників примирення між радянськими та німецькими ветеранами, ніж між вояками Червоної армії та УПА. В резюме він окреслив спектр конфліктних ситуацій стосовно тематики Другої світової війни: від інерції міфу «Великої Вітчизняної» до репресованого націоналістичного підпілля, депортації кримських татар і Голокост [13, с. 167–168]. Андрій Портнов відзначив парадоксальний, проте дуже важливий момент: в Україні чим далі від війни – тим більше стає ветеранів. За його твердженням, серед мільйонів людей із ветеранським статусом справжніх учасників війни насправді було мало: вже на момент написання есею, за його припущенням – не більше кількадесят тисяч чоловік [13, с. 176]. Він також констатував продовження в Україні радянської практики дискримінаційної градації серед самих ветеранів: права тих, хто потрапив у полон, було демонстративно зневажено [13, с. 177].



Підсумовуючи свої рефлексії, Андрій Портнов відзначив, що за два десятиліття так і не сформувався єдиний наратив про війну: «різні її образи співіснують, конкурують і взаємодіють». В цій ситуації він віднаходив і позитивні наслідки, адже вона не давала змоги образу війни «однозначно інструменталізувати». Офіційну стратегію державних органів стосовно образу війни він окреслив як «поєднати непоєднуване, замовчуючи, спрощуючи і недомовляючи». «Сформований у країні рятівний плюралізм пам'яті, – стверджує Андрій Портнов, – функціонує не як простір діалогу, а як замкнені у собі та доволі агресивні наративи, які співіснують тому, що, що не можуть знищити конкурента» [13, с. 182]. Насамкінець дослідник ставить риторичне запитання: «чи варто Україні прагнути до єдиного, спільного наративу, чи продуктивніше розширювати простір плюралізму?» [13, с. 183]. Від себе зауважимо, що за півтора десятиліття від часу написання цього есею актуальність й гострота порушених автором питань аж ніяк не зменшилась – вони радше зросли.

Питання про вплив пам'яті про німецько-радянську війну на процеси формування української політичної нації порушила Надія Довганик (2014). Вона зазначає, що більшість публікацій з тематики Другої світової війни мають «негативний, викривальний характер (велика кількість жертв, бездарне військове командування, технічна відсталість, масові репресії на фронті, факти мародерства та насильства з боку радянських військових і т. ін.). До цієї тенденції, яка розпочалася з кінця 80-х років минулого сторіччя, додається національна (україноцентрична) теза про безперспективність, марність людських і матеріальних втрат, яких зазнала Україна. Усе це спричиняє уявну об'єктивізацію і майже тотальну дегероїзацію історії Другої світової війни». У таких підходах вона вбачає джерело «конфронтаційних процесів у суспільстві» які перешкоджають національним виховним завданням. Авторка стверджує, що Україні слід «більш поглиблено використовувати у патріотичному вихованні тему Другої світової війни як символу з безумовно позитивним моральним забарвленням» [6, с. 38].

Сумські дослідники Сергій Дегтярьов та Володимир Нестеренко у дослідженні «Друга світова війна в політиці пам'яті та “родинній пам'яті”» (2017) аналізують, як офіційні наративи про війну співіснують із приватними, сімейними спогадами, і яким чином це впливає на суспільну свідомість. Історики на сучасному етапі розвитку України вбачають «болючі процеси переформатування історичної пам'яті». Джерелом формування офіційної політики пам'яті в Україні про цю війну вчені вважають пам'ять суспільства (реально збережену конкретними людьми чи штучно сформовану ЗМІ або політичною пропагандою). Історики виокремили конкретні чинники, які артикуюються в обґрунтуванні цієї політики:



внесок України як сторони-учасниці у перемогу, зокрема кількість воїнів та жертв-українців; конкретні військові події на території України тощо. Водночас вони підкреслили спекулятивний зміст ідеологеми «спільна перемога», яка використовується «деякими урядами сусідніх з Україною держав з метою зближення або створення можливості політичних маніпуляцій у політику пам'яті» [5, с. 48].

Співавтори статті назагал поділяють думку, що німецько-радянська війна залишається важливим інструментом у політичних дискусіях, але її інтерпретація залежить від інтересів конкретних політичних сил. На їхню думку, використання війни як політичного ресурсу може призводити до конфліктів у суспільстві та до маніпуляцій історичною свідомістю. Автори підкреслюють, що політика пам'яті часто використовується для політичних цілей, тоді як «родинна пам'ять» може допомогти персоніфікувати історію та зробити її більш «людяною». Автори пропонують звернути увагу на сімейні історії та особисті спогади, які допомагають уникнути абстрактних ідеологічних трактувань та роблять пам'ять про війну більш автентичною [5, с. 61]. Їхнє дослідження доводить, що через родинні наративи можна відновити багатогранність досвіду війни, показати її не лише як «велику перемогу», а й як трагедію, що торкнулася кожної сім'ї. В такий спосіб вони реалізують принцип персоніфікації історичної пам'яті про війну. У статті підкреслюється потреба відмовитися від застарілих трактувань війни та знайти баланс між офіційною пам'яттю та особистими історіями. Своїм дослідженням автори аргументували думку, що родинна пам'ять може стати важливим джерелом для дослідження соціальної історії та формування більш комплексного бачення минулого. Вони розглядають родинну пам'ять про німецько-радянську війну як певний запобіжний механізм від політичних маніпуляцій цією тематикою. Необхідно підкреслити, що у контексті сьогоденних воєнних викликів стаття актуалізує питання про те, як пам'ять про минулі війни впливає на ідентичність та політичні процеси сьогодення.

Цікавим прикладом емпіричного аналізу нашої теми на регіональному на локальному рівні є стаття Дар'ї Козлової «Про Другу світову війну та Голокост: пам'ятання і забуття» (2017). Територіально дослідниця зосередила свою увагу на меморіальних та комеморативних практиках Миколаєва та Миколаївської області. Вона спробувала підважити стереотипізовані уявлення про панування радянської моделі репрезентації подій війни та колективної пам'яті в південноукраїнських регіонах. У статті прочитуємо цікаві спостереження Дар'ї Козлової про термінологічне відображення війни у музейних експозиціях міста. Як читаємо, при створенні музейного етикетування та підписів спостерігалось уникнення



терміну «Велика Вітчизняна війна», адже в експозиції, значною мірою розрахованій на іноземного відвідувача, англomовний відповідник цього терміну «The Great Patriotic War» навряд чи буде зрозумілим іноземцям [9]. Наведений приклад ілюструє, що в меморіальних практиках панівні ідеологічні тенденції не завжди відіграють пріоритетну роль. Авторка підсумовує, що радянський міф «Великої Вітчизняної війни» досі притаманний ветеранам, їх дітям й онукам. Проте його вплив на основну масу сучасного молодого покоління вона оцінює лише як частковий.

На прикладу свого досліджуваного об'єкту Дар'я Козлова проілюструвала такий аспект політики пам'яті як «забування» історичних подій чи явищ («непам'ять»). «Разом з існуванням та співіснуванням радянської та інших моделей пам'яті та культури представлення війни, – зазначає дослідниця, – що в будь-якому випадку має позитивні конотації, бо означає пам'ятання як таке, на Миколаївщині існує також непам'ять, або забуття про окремі епізоди війни. Така тенденція розмежування пішла ще з часів Радянського Союзу, в якому склалася кон'юнктура перспективних і неперспективних тем. Під цим оглядом військовополонені, остарбайтери, масово знищені євреї випадали із загального дискурсу радянського міту Великої Вітчизняної війни. На жаль, ця тенденція частково збереглася і в незалежній Україні» [9]. Авторка підсумовує, що «Миколаївщина має великий потенціал укорінення практик мирного співіснування різних пам'ятей та дискурсів війни». Таким чином, Дар'ї Козловій вдалося показати основні риси формування меморіальних практик на прикладі досліджуваного міста. Відзначимо лиш те, що подібні дослідження з настільки поглибленим фокусуванням уваги на одному місті/регіоні у загальній структурі пам'ятевих студій стосовно німецько-радянської війни по сьогодні є скоріше винятком, а не правилом.

У 2017 році вийшло з друку найфундаментальніше дослідження в Україні із сфери пам'ятевих студій загалом – праця Олександра Гриценка «Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014)». Аналіз емпіричних даних стосовно тематики німецько-радянської війни автор відносно періодів президенства Леоніда Кучми та Віктора Ющенка «розчинив» у дуже розгалуженій структурі інших напрямів політики пам'яті. Натомість у аналізі періоду президенства Віктора Януковича він структурно виокремив тематичний блок, присвячений меморіалізації Другої світової війни.

Період політики Віктора Януковича Олександр Гриценко позначив як «совєтизацію» дискурсу державної політики пам'яті; цю політику він трактував як ностальгічно-радянську альтернативу попередньої політики Віктора Ющенка. За влучним висловом науковця, на цьому етапі творці



офіційної політики пам'яті «обтрусили з пилюки й використали старе радянське кліше» [3, с. 867]. Інноваційний підхід Олександра Гриценка проявився у тому, що він досить скрупульозно відстежував соціальну складову (а також інформаційно-політичні спекуляції стосовно неї) нормативно-правових актів, що стосувалися ветеранів війни. Своїм детальним аналізом меморіальних заходів дослідник доказав, що тогочасна політична еліта не стільки дбала про реальні життєві інтереси ветеранів війни, скільки запопадливо намагалися вписати власну політику в агресивну неоімперську парадигму Москви. Цінним для нас видається аналітичне спостереження Олександра Гриценка про три основні напрями у стратегії офіційної політики 2010–2013 років стосовно війни. Він виділяє насамперед 1) «ретро-радянський» напрям – це «повернення до радянської міфології „Великої Вітчизняної”», з відповідним політичним дискурсом та комеморативними практиками (паради, салюти, червоні прапори та георгіївські стрічки); 2) так званий «гречкосійний» – це «обрання ветеранів війни та ветеранських організацій головною цільовою аудиторією своєї політики й курс на зміцнення своєї політичної бази в цій групі суспільства шляхом матеріальних і символічних „роздач” та обіцянок іще більших благ у майбутньому»; 3) проросійський – це «промоція „спільної історії” та „спільної Перемоги”, розширення спільних з Росією комеморативних заходів; спроби реставрувати єдиний символічний простір з центром у Москві» [3, с. 874].

Окрему увагу вчений звернув на спробу владних органів продублювати таку комеморативну практику Росії як «Поїзди Перемоги» [3, с. 872–874]. Він не оминув увагою спроби українських науково-інтелектуальних та політичних еліт опротестувати реанімацію радянських наративів у політиці пам'яті періоду Віктора Януковича. Загалом таке ґрунтовне дослідження Олександра Гриценка хоча не спрямоване на дослідження політики пам'яті стосовно власне німецько-радянської війни, проте воно тут займає особливе місце – слугує ілюстрацією дослідницької ретельності й добросовісності в опрацюванні своєї тематики. Якщо в абсолютній більшості українських пам'ятевих студій помітною є диспропорція на користь теоретичного аналізу, то в обширному доробку Олександра Гриценка спостерігаємо протилежну ситуацію – виразний акцент на емпіричне опрацювання місткого джерельних матеріалів.

В аналізованому нами доробку окрему увагу слід звернути на колективну монографію «Політика і пам'ять. Дніпро – Запоріжжя – Одеса – Харків. Від 1990-х до сьогодні» (2018). У ній окремий підрозділ («Друга світова війна») присвячений аналізу меморіальної політики стосовно цієї війни. Цікаво, що територіальні рамки цього аналізу зосереджуються



переважно на місті Харків. Автори стверджують, що пам'ять про німецько-радянську війну у її «святково-переможній версії» навіть після розпаду СРСР тривалий час мала «велику символічну вагу та репрезентує те позитивне, на що можна спиратися у говорінні про радянський період» [12, с. 111]. Простежуючи трансформації радянських героїчно-жертвоний наративів, вони зауважили, що «тези про «всенародний опір ворогу», масовий героїзм, партизанську/підпільну боротьбу та трудовий подвиг тилу доповнили показом війни як трагедії, досвідом життя в окупації, історіями оstarбайтерів, військовополонених, жертв Голокосту» [12, с. 112]. У своєму тексті співавтори опирались насамперед на аналіз навчальної літератури та матеріали музейних експозицій. Дослідники звернули увагу на такий момент, що в умовах бурхливих викриттів радянських злочинів тема війни виявилась значно менше здискредитованою, хоча і теж зазнавала критики [12, с. 114]. Автори констатують думку, що тематика війни зробила її зручним інструментом маніпуляції суспільними настроями. «З одного боку, – резюмують дослідники, – тема війни могла бути використана як об'єднавчий символ, спільний досвід, а з другого – як інструмент розділення і відмежування (наприклад, «від фашистських сил»); з одного боку, як величезна трагедія, із другого – як велика Перемога» [12, с. 129]. В останні десятиліття у досліджуваних ними містах вони фіксують суттєві трансформації: у воєнний наратив відбулося включення «раніше маргіналізованих акторів»; у ньому став помітнішим акцент на людських трагедіях і повсякденному житті під окупацією. В результаті наратив війни став «менш державоцентричним й більш критичним». Дослідники звернули увагу, що із початком сучасної російсько-української війни радянська ідеологема «братніх народів», які борються проти загрози із Заходу, зазнала нищівного удару. Проте на зберігає свою живучість «героїчно-мартирологічна історія, направлена проти ворогів та малочутлива до провин «своїх» спільноти, а також розважальний формат святкування» [7, с. 129]. Такий чином, в вищезгаданій монографії ми маємо приклад хороший емпіричного аналізу пам'ятевої політики щодо німецько-радянської війни у локальному вимірі.

Київський історик Юрій Ніколаєць у статті «Історична пам'ять про Другу світову війну в контексті загроз державності в Україні» (2019) досліджує, як історична пам'ять про Другу світову війну впливає на сучасну українську державність та які загрози виникають у зв'язку з маніпуляціями цією пам'яттю. Він переконує, що історична пам'ять може бути як ресурсом для розвитку держави, так й інструментом зовнішнього впливу та загроз. Головну увагу Юрій Ніколаєць звернув на ту обставину, що Росія активно експлуатує радянський наратив, щоб впливати на українське суспільство.



Це створює небезпеку внутрішніх розколів та ослаблення національної ідентичності. Він стверджує, що історична пам'ять про німецько-радянську війну є не лише культурним чи освітнім явищем, а й чинником національної безпеки. «Переформатування» політики пам'яті щодо німецько-радянської війни в Україні історик розглядає як частину процесів євроінтеграції та інтеграції до світового співтовариства. У цих процесах, як читаємо, Україна поступово відходить від радянського моделювання історичної пам'яті про цю війну. Натомість у Росії він спостерігає політику пам'яті, яка все більше пов'язується із сакралізацією Перемоги й відкиданням будь-яких альтернативних оцінок подій воєнної епохи [15, с. 226]. Дослідник зазначає, що розпад СРСР відкрив шлях для пострадянських істориків до переоцінки подій війни. Проте російські політичні та наукові еліти прагнули закріпити за собою ореол «переможців» у війні, що обумовило пропаганду російсько-центричного дискурсу про війну. У формуванні історичної пам'яті про німецько-радянську війну він вбачає один із засобів поширення «руського мира» [15, с. 230]. Юрій Ніколаєць акцентує, що в українському дискурсі про війну залишалося місце для плюралізму, деідеологізованої позиції та неупереджених оцінок, проте така форма дискурсу була вразливою до зовнішніх інформаційних впливів, які переслідували мету захисту російських інтересів в Україні [15, с. 231]. Пам'ять про німецько-радянську війну, на думку вченого, стала для проросійських сил стала доказовим аргументом у пропаганді тези про «розкол» України. Історик пропонує стратегію української відповіді на цей зовнішній виклик. Вона полягає у переосмисленні пам'яті про німецько-радянську війну у власному національному ключі, з акцентом на досвід України як жертви тоталітарних режимів. Для збереження державності Україна має формувати власний наратив, відмінний від російського та радянського. При цьому пам'ять про війну повинна слугувати консолідації суспільства, а не його розділенню [15, с. 237].

Вікторія Венгерська у статті «Інструменталізація на пострадянському просторі та в країнах ЦСЄ» (2021) акцентує на думці, що пам'ять про німецько-радянську війну залишається одним із найважливіших інструментів політичної мобілізації у пострадянських країнах та Центрально-Східній Європі. Дослідниця наголошує, що політики активно використовують міфологічний «потенціал» війни для легітимації влади та формування національної ідентичності. При цьому вона звертає увагу на конфліктність пам'яті: сконструйована пам'ять про війну часто стає джерелом суспільних конфліктів, розділяючи суспільство на опозиційні табори як всередині держав, так і між ними. Вікторія Венгерська відзначила лінгвістичні аспекти у процесі інструментального використання пам'яті про німецько-радянську



війну: у сучасному політичному дискурсі спостерігається розширення семантичного поля терміну «фашизм/фашист». Дослідниця підкреслює, що «саме так звана „боротьба” із фашизмом й стала одним із гасел, під якими розгортався проєкт „руського мира” [1, с. 137].

Авторка статті розширила свій дослідницький фокус і на сферу популярної культури. Так, на прикладі сучасної російської кіноіндустрії дослідниця показала, яким чином через художні фільми на історичну тематику закріплюється конструкт «Велика Вітчизняна війна» у якості базового елементу ідентичності. «З базового радянського міфу, – читаємо у її статті, – він перетворився на не менш важливу складову антиукраїнської політики та пропаганди Російської федерації у боротьбі „проти фашизму та бандерівців”, а також просуванню „руського мира” як особливого, відмінного від західного шляху розвитку» [1, с. 138]. Не оминула увагою музеїв як важливого інструменту маніпуляцій у сфері історичної політики.

Вікторія Венгеська здійснила спробу компаративного зіставлення стратегій використання пам’яті про Другу світову війну у країнах Центрально-Східної Європи. Вона стверджує: пам’ять про Другу світову війну у них також використовується для досягнення політичних цілей, проте з акцентом на власні національні травми та їхній досвід перенесення окупації. Вікторія Венгеська підсумовує, що на пострадянському просторі пам’ять про Другу світову війну стала вагомим політичним інструментом, який використовується для конструювання ідентичності та легітимації влади. Водночас слід зауважити, що емпіричні аспекти дослідження Вікторії Венгеської базується переважно на аналізі досвіду політики пам’яті Росії та Угорщини.

Харківський дослідник Ігор Дворкін у дослідженні «Пам’ять про Другу світову війну в умовах російсько-української війни: постановка проблеми» (2023) проаналізував процеси переосмислення місця Другої світової війни в українській історії на державному рівні у період російсько-української війни з 2014 р. Автор констатує, що у радянський час домінував наратив «Великої Вітчизняної війни», який ґрунтувався на героїзації Червоної армії та замовчуванні українського досвіду, особливо тих сторінок, що не вписувалися у радянську ідеологію. Після проголошення незалежності України у 1991 році пам’ять про німецько-радянську війну перебувала у перехідному стані: радянські інтерпретації ще залишалися сильними, але поступово з’являлися нові підходи, які намагалися врахувати український досвід. Концептуальні зміни він вбачає насамперед у таких фактах як прийняття «декомунізаційних» законів, відмова від ідеологеми «Велика вітчизняна війна», поява нових меморіальних практик, зміщення акцентів із героїзму та жертвності воїнів на трагедію звичайної людини



[4, с. 24]. Після 2014 року, коли почалася російська агресія, Україна почала орієнтуватися на європейський підхід. У цьому наративі визнається роль України як жертви тоталітарних режимів та учасника антигітлерівської коаліції. А після 2022 року, з початком повномасштабного вторгнення, пам'ять про німецько-радянську війну радикалізувалася. Вона стала інструментом порівняння сучасної російської агресії з нацистською, а також акцентом на боротьбі України за свободу та незалежність. В період російської агресії, як зазначає автор, парадигма «партнерських відносин» із Росією щодо минулого не могла більше існувати, і це дало відображення в історичній політиці України. Після початку російської агресії демонтажу багатьох пам'ятників в Україні, на думку Ігора Дворкіна, сприяла інструменталізація подій війни з боку російського агресора [4, с. 26].

Ігор Дворкін значну увагу приділяє змінам концептуальних підходів до трактування Другої світової війни з початком російської агресії. Головний фокус його уваги звернутий насамперед на зміни у формуванні меморіального простору, який присвячений воєнній епосі. «Парадигма „Великої Вітчизняної війни“, – зазначає історик, – радянської доби закономірно вплинула на назви топонімічних об'єктів в Україні. Зі здобуттям незалежності розпочався процес перейменування. Значною мірою це залежало і залежить від регіону та політичних подій у державі» [4, с. 27].

Стаття Ольги Михайлової «Пам'ять Другої світової війни в Україні як чинник меморіалізації російсько-української війни» (2025) досліджує, як радянські та європейські моделі пам'яті про Другу світову війну впливають на сучасні практики комеморації в Україні, зокрема з початком російсько-української війни 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року. Після 2014 року Україна поступово відходить від радянського наративу «Великої Вітчизняної війни»: тут спостерігається дрейф української меморіальної політики від радянського наративу «Великої вітчизняної війни» до європейського наративу «Другої світової війни» [11, с. 129]. Дослідниця констатує, що в Україні відбувається переорієнтація на європейське бачення військово-політичних подій 1939–1945 рр. На думку дослідниці, в Україні традиція вшанування пам'яті жертв війни більшою мірою відповідала європейській традиції меморіалізації, ніж войовничим практикам радянського часу. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році радикалізувало ці зміни, зробивши пам'ять про Другу світову війну важливим чинником осмислення сучасної війни. У цих процесах формуються нові сенси та формати меморіалізації, які поєднують пам'ять про минуле з досвідом теперішнього. Повномасштабне вторгнення Росії, на думку Ольги Михайлової, спричинило деяку маргіналізацію



тематики Другої світової війни в умовах. Проте ця пам'ять в умовах сучасної війни «зберігає значущість як джерело моральних, історичних і риторичних ресурсів для осмислення сучасного досвіду» [11, с. 133].

Висновки. За останні два десятиліття пам'ятеві студії стосовно німецько-радянської війни набрали неабиякої динаміки. Академічне середовище запропонувало на цю тему вже немалий корпус текстів. Проте у ньому помітна диспропорція: теоретико-методологічні рефлексії виразно переважають над емпіричними дослідженнями. Також спостерігається певне проблемно-тематичне одноманіття цього доробку. Більшість авторів зосереджуються на повторюваних тезах: пам'ять про війну як інструмент політичної легітимізації, тяглість радянської міфу «Великої Вітчизняної», відсутність єдиного наративу німецько-радянської війни, конфліктний потенціал конкуруючих образів війни, використання Росією цього образу як інструменту неоімперського впливу тощо. Надто однобічно й звужено в українських студіях проаналізовані суб'єкти цієї меморіальної політики: дослідники аналізують насамперед вищі органи державної влади, набагато меншою мірою – органи місцевого самоврядування. Внесок інших же суб'єктів у реалізацію цієї політики та відповідних комеморативних практик (політичні партії, суспільні рухи, ветеранські товариства, громадські організації, церковні конфесії, приватні активісти, історико-реконструкторський рух, мистецькі кола, зрештою – академічна спільнота) досліджено ще дуже фрагментарно. Так само нерівномірно ця політика досліджується у регіональному та локальному вимірах. Таким чином, здійснений нами аналіз показав, що незважаючи на стрімкий зріст популярності меморіальних студій, емпіричне вивчення політики пам'яті стосовно німецько-радянської війни перебуває лиш на початковій стадії. У цьому тематичному комплексі ще багато аспектів залишаються цілком не вивченими. Звідси можемо прогнозувати, що окреслена тематика залишатиметься актуальною (як в науковому, так і в прикладному аспектах) ще достатньо тривалий час.

Література:

1. Венгерська В. Інструменталізація пам'яті про Другу світову війну на пострадянському просторі та в країнах ЦСЄ // Дриновський збірник. 2021. Т. 14. С. 291–304.
2. Гриневич В. Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. Вип. 4. С. 111–127.
3. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. К.: «К.І.С.», 2017. 1136 с.
4. Дворкін І. Пам'ять про Другу світову війну в умовах російсько-української війни: постановка проблеми // Українознавчий альманах, 2023. Вип. 33. С. 24–28.

5. Дегтярьов С. І., Нестеренко В. А. Друга світова війна в політиці пам'яті та «родинній пам'яті» // Сумська старовина. 2017. № LI (51). С. 48–63.

6. Довганик Н. Історична пам'ять про Другу світову війну в контексті формування української політичної нації // Історико-політичні студії. 2014. № 2. С. 34–40.

7. Зайцев О. Війна мітів про війну в сучасній Україні // Критика. 2010. Ч. 3-4. С. 16–17.

8. Журженко Т. «Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні // Україна Модерна. № 18. Пограниччя – окраїни – периферії. 2011. С. 100–126.

9. Козлова Д. Про Другу світову війну та Голокост: пам'ятання і забуття. Сайт журналу «Україна модерна». [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kozlova-memory-and-oblivion/>

10. Магалецький А. Пам'яттєві студії та історична пам'ять про війни і воєнні конфлікти ХХ ст.: історіографія питання // Інтермарум: історія, політика, культура. 2022. Вип. 10. С. 136–157.

11. Михайлова О. Пам'ять Другої світової війни в Україні як чинник меморіалізації російсько-української війни // Політикус. 2025. Вип. 3. С. 129–134.

12. Політика і пам'ять. Дніпро – Запоріжжя – Одеса – Харків. Від 1990-х до сьогодні. Львів: ФОП Шумилович, 2018. 240 с.

13. Портнов А. Українські образи Другої світової війни // Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. Київ: Критика, 2013. С. 67–182.

14. Потапенко Я. Політизація історичної пам'яті про Другу світову війну // Політичний менеджмент. 2011. № 1. С. 112–120.

15. Nikolaiets Yu. Historical memory about Second World war in the context of threads of government in Ukraine // Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk = East European Historical Bulletin. 11. Drohobych, 2019. P. 225–240.

References:

1. Venherska, V. (2021). Instrumentalizatsiia pamiati pro Druhu svitovu viinu na postradianskomu prostori ta v krainakh TsSE [Instrumentalization of memory of the Second World War in the post-Soviet space and in CEE countries]. *Drynovskiy zbirnyk – Drinovsky Sbornik*, 14, 291–304 [in Ukrainian].

2. Hrynevych, V. (2011). Polityka pamiati Druhoi svitovoi viiny v Ukraini: u poshukakh identychnosti ta konsolidatsii [Memory politics of the Second World War in Ukraine: in search of identity and consolidation]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine*, 4, 111–127 [in Ukrainian].

3. Hrytsenko, O. (2017). Prezydenty i pamiat. Polityka pamiati prezydentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizatsiia, rezultaty [Presidents and memory. Memory politics of the presidents of Ukraine (1994–2014): background, message, implementation, results]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

4. Dvorkin, I. (2023). Pamiat pro Druhu svitovu viinu v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: postanovka problemy [Memory of the Second World War in the context of the Russian-Ukrainian war: statement of the problem]. *Ukrainoznavchyi almanakh – Ukrainian Studies Almanac*, 33, 24–28 [in Ukrainian].



5. Dehtiarov, S. I., & Nesterenko, V. A. (2017). Druha svitova viina v politytsi pamiaty ta "rodynnii pamiaty" [The Second World War in memory politics and "family memory"]. *Sumska starovyna – Sumy Antiquity*, LI(51), 48–63 [in Ukrainian].
6. Dovhanyk, N. (2014). Istorychna pamiat pro Druhu svitovu viinu v konteksti formuvannia ukrainskoi politychnoi natsii [Historical memory of the Second World War in the context of the formation of the Ukrainian political nation]. *Istoryko-politychni studii – Historical and Political Studies*, 2, 34–40 [in Ukrainian].
7. Zaitsev, O. (2010). Viina mitiv pro viinu v suchasni Ukraini [The war of myths about the war in modern Ukraine]. *Krytyka – Critique*, 3–4, 16–17 [in Ukrainian].
8. Zhurzhenko, T. (2011). "Chuzha viina" chy "spilna Peremoha"? Natsionalizatsiia pamiaty pro Druhu svitovu viinu na ukrainsko-rosiiskomu prykordoni ["Someone else's war" or "shared Victory"? Nationalization of the memory of the Second World War in the Ukrainian-Russian borderlands]. *Ukraina Moderna – Modern Ukraine*, 18, 100–126 [in Ukrainian].
9. Kozlova, D. (2017). Pro Druhu svitovu viinu ta Holokost: pamiatannia i zabuttia [On the Second World War and the Holocaust: remembering and forgetting]. *Sait zhurnal "Ukraina moderna" [Site of journal "Ukraina moderna"]*. Retrieved from <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kozlova-memory-and-oblivion/> [in Ukrainian].
10. Mahaletskyi, A. (2022). Pamiattievi studii ta istorychna pamiat pro viiny i voienni konflikty XX st.: istoriografiia pytannia [Memory studies and historical memory of wars and military conflicts of the 20th century: historiography of the issue]. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura – Intermarum: history, politics, culture*, 10, 136–157 [in Ukrainian].
11. Mykhailova, O. (2025). Pamiat Druhoi svitovoi viiny v Ukraini yak chynnyk memorializatsii rosiisko-ukrainskoi viiny [Memory of the Second World War in Ukraine as a factor in the memorialization of the Russian-Ukrainian war]. *Politykus – Politicus*, 3, 129–134 [in Ukrainian].
12. Polityka i pamiat. Dnipro – Zaporizhzhia – Odesa – Kharkiv. Vid 1990-kh do sohodni [Politics and memory. Dnipro – Zaporizhzhia – Odesa – Kharkiv. From the 1990s to today]. (2018). Lviv: FOP Shumylovych [in Ukrainian].
13. Portnov, A. (2013). Ukrainski obrazy Druhoi svitovoi viiny [Ukrainian images of the Second World War]. *Istorii dlia domashnoho vzhytku: Esei pro polsko-rosiisko-ukrainskyi trykutnyk pamiaty – Histories for domestic use: Essays on the Polish-Russian-Ukrainian memory triangle* (pp. 67–182). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
14. Potapenko, Ya. (2011). Polityzatsiia istorychnoi pamiaty pro Druhu svitovu viinu [Politicization of historical memory of the Second World War]. *Politychnyi menedzhment – Political Management*, 1, 112–120 [in Ukrainian].
15. Nikolaiets, Yu. (2019). Historical memory about Second World war in the context of threads of government in Ukraine. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 11, 225–240 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 15.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.05.2026